

Аліна Зуйковська

ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НА РІВНІ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ

У статті аналізується два тлумачення ідентичності як тотожності і як самототожності, пояснюються процеси категоризації і ціннісної градації ідентичностей суб'єкта, розкривається евристичний потенціал концепту для дослідження політики. На прикладі міської громади Луганська у період з 1990–2012 рр. розглядаються особливості формування політичної ідентичності громадян.

Ключові слова: ідентичність, політична ідентичність, виборча кампанія, місцева еліта, міська громада.

Alina Zuikowska. Political identity at the level of the city community. Two definitions of the identity as equality and self-identity are analyzed in the article. The author describes the processes of categorization and value gradation as the essential parts of subject identity creation, analyzes the heuristic potential of the identity concept for political studies. The peculiarities of the citizens' political identity formation during 1990–2012th are revealed at the level of the Luhansk city community.

Key words: identity, political identity, electoral campaign, local elite, city community.

Сучасний соціогуманітарний дискурс містить численні варіації на тему визначення й класифікації проявів ідентичності. У рамках філософських, психологічних, історичних, соціологічних, культурологічних концепцій досліджуються належність індивіда до певної групи і процес усвідомлення цієї належності, маркери ідентичності, динаміка формування ідентичності особистості, соціальних груп, стратегії ідентифікації і політика ідентичності тощо. Цьому феномену приписується низка ознак, як-то соціальна, культурна, етнічна, релігійна, регіональна, гендерна, національна, громадянська, політична, партійна тощо. Багатозначність концепту ідентичності надає широкі можливості щодо його використання в аналізі явищ соціальної, економічної, культурної і політичної природи.

Спираючись на європейську й американську інтелектуальні традиції осмислення цього феномену, ми розрізняємо два значення його сутності: як тотожності й як самототожності. Перше значення є буквральним перекладом терміна з латинської – «*identitas*» – тотожність [1], відображає відношення рівності між предметами, що встановлюється внаслідок виявлення схожості і відмінності їх властивостей [2]. Як зазначає французький філософ В. Декомб, розуміння ідентичності як тотожності дозволяє нам, говорячи, наприклад, стосовно особи, що тільки-но увійшла, висловлювати з приводу неї тверджен-

ня типу «Це такий-то», що означає: «Ця людина, що тільки-но увійшла, є ніким іншим, ніж тим, хто має таке-то ім'я» [3]. Проблематика ідентичності у цьому випадку розкривається через процеси категоризації і визначення суб'єктом (індивідуальним чи колективним) свого місця у соціальному просторі (суб'єкт шукає відповідь на питання «Хто я?» і для груп – «Хто ми?»).

Друге значення ідентичності як самототожності, або самовизначення, відображає переживання суб'єктом себе як цілого у безперервності свого існування у часі й просторі й необхідності визнання цього переживання з боку інших [4, с.59]. Під цим кутом зору сутність феномену пов'язується із градацією і зміною у часі різних за змістом ціннісних орієнтацій і позицій, які використовуються суб'єктом для конструювання свого «Я»/«Ми». Суб'єкт шукає відповідь на питання «Яким я хочу бути і як цього досягти?» [4, с.328]. З цього приводу французький філософ Ю. Кристева відмічала, що «ми прийшли до того... що будь-яку ідентичність треба ставити під сумнів. Можна зазирнути у себе, можна розібрати складену конструкцію, можна зруйнувати її. Це простір метафізичного демонтажу. ...Ми є вільними до тих пір, поки свобода нам дозволяє не бути замкнутими у сутності, які є сильними самі по собі і які перебувають у стані війни з іншими сутностями. ...Ми більше не живемо тільки в одному культурному соціальному просторі – їх тепер множинність» [5].

Аналіз політики через призму концепцій ідентичності, на наш погляд, виводить на перший план щонайменше три проблеми. По-перше, проблему залежності ціннісно-мотиваційної структури особистості від її статусно-рольового навантаження, зумовленого культурними практиками, які визначають шляхи соціалізації і акультурації людини у суспільстві та її залучення до політики. Через ідентифікацію з певною соціальною і/або культурною групою індивід отримує доступ до «сфери смислів» (знаків, значень і цінностей), на основі яких утворюються схеми сприйняття політики, що дозволяє йому визначитися

щодо свого місця у політиці і значення політики у своєму житті. Іншими словами, суб'єкт може мати (усвідомлювати), а може не мати (не усвідомлювати) політичної ідентичності залежно від того, чи включає спосіб його життя, що визначається конкретними соціокультурними практиками як необхідної їх складової, участь у політиці.

По-друге, актуалізація питання ідентичності в політиці надає особливого статусу проблемам політичної комунікації і виробництва символів, виводячи на передній план знаково-символічні, дискурсивні форми репрезентації політичних дій і акторів. Так, електоральна підтримка партії, політичного лідера багато у чому залежить від успішності стратегій їх ідеологічної ідентифікації з виборцем. Як зазначав американський політолог А. Вілдавські, індивід здійснює політичний вибір (курсу, партійної програми) на основі переконання, що цей вибір зможе підтримати спосіб його життя [6, с.4]. Тому, прагнучи збігу програмних цінностей з цінностями пересічних громадян, що здатний спричинити прихильність і довіру, політичний суб'єкт насичує свою виборчу риторику оціночними судженнями, на основі яких створюються «вигідні» умови для його розрізнення серед інших (наприклад, через створення образів «Ми» і «Вони», оцінки суспільної ситуації, політичних інститутів, артикуляцію актуальних соціальних й економічних потреб населення, культурних відмінностей). У цьому розумінні ідентифікація у політиці є прикріпленням до суб'єкта позицій, які конструюються дискурсивними практиками [7, с. 16].

По-третє, розгляд проблем ідентичності привносить у політичний дискурс позицію «культурного партикуляризму», що дозволяє ставити питання про способи співіснування різних «політичних світів», які підтримуються членами існуючих у суспільстві соціокультурних груп. Ідеться передусім про пояснення механізмів, що уможливають політичний діалог між групами і зміну принципу домінування однієї групи над іншою принципом кооперації. У цьому контексті слухними вбачаються міркування американського політолога Ч. Локгарта, який стверджу-

вав, що співіснування різних моделей культур підтримується за рахунок існування міжкультурних мереж. Міжкультурні мережі виникають внаслідок конструювання індивідами/групами міжкультурних аналогій, коли зміст компонентів однієї культури інтерпретується за допомогою категорій іншої (вихідної для суб'єкта) моделі культури, внаслідок чого з'являються місця ототожнення, злиття конфігурацій культурних практик. Чим більше побудовано таких міжкультурних аналогій, тим ширшим є репертуар значень і цінностей суб'єкта, що полегшує його адаптацію до змін навколишнього середовища і дозволяє використовувати за вимогами обставин найбільш сприятливі для сприйняття та інтерпретації дійсності схеми [8, с.877].

Очевидно, що визнаючи множинність ідентичностей, доступних суб'єкту, маємо визнавати можливість їх перехрещення (одночасної належності індивіда до декількох груп). Наприклад, політичні лідери нерідко стикаються з проблемою узгодження різноспрямованих прагнень, зумовлених їх прихильністю одночасно до двох груп: соціальних, економічних, культурних груп, інтереси яких вони мають відстоювати в політиці, підтримуючи таким способом існуючу суспільну сегментацію, і групи людей зі статусом «політична еліта», яка, здійснюючи управління суспільством, має відмінні внутрішньогрупові принципи солідарності і правила взаємодії [9]. Це ускладнює кооперацію між елітами, які репрезентують ту чи іншу соціокультурну групу в політиці, і унеможлиблює «культурний нейтралітет» урядової політики. Тому логічно припустити, що отримання суб'єктом «політичного» статусу спричиняє трансформацію його соціокультурної ідентичності на політичний інтерес, який є більш гнучким для політичної взаємодії, побудованої на принципі взаємовигідного обміну. Як стверджує американська дослідниця Е. Гутман, групова ідентичність, даючи відповідь на питання «хто є люди», відображає «культурний контекст» політичного вибору, тому політичний інтерес залежить від того, як люди ідентифікують себе. Але іден-

тичність має примусовий характер і несумісна з егалітаризмом, тому на її основі в політиці складніше дійти компромісу, ніж на основі інтересу [10, с.17].

Ми пропонуємо розглядати політичну ідентичність як таку, що виникає внаслідок приписування і визнання конкретним суб'єктом статусу «учасника» політики. Визнаючи, що структура ідентичності є багаторівневою, що зумовлено одночасною належністю суб'єкта до декількох груп, припускаємо, що градація її ціннісних компонентів (за принципом важливе/не важливе) впливає на його залучення до політики і вибір формату політичної активності. Проілюструємо це твердження на прикладі політичних ідентичностей міської громади Луганська.

Ступінь залучення луганчан до парламентських і президентських виборчих кампаній, що відбувалися в Україні у період з 1990 до 2012 рр., був відносно високим, хоча динаміка його зміни є негативною. Наприклад, якщо на парламентських виборах у 1998 р. участь у голосуванні взяло 62,3% виборців, то у 2002 їх кількість становила 59,63%, у 2006 – 57,6%, у 2007 – 58,4%, а у 2012 – 56,92% [11]. Тенденція зменшення привабливості участі у виборах була характерна і для президентських кампаній: якщо у 2004 р. у третьому турі голосування взяло участь 81,19% луганчан, то у 2010 р. їх активність була на рівні 75,19% [12].

За результатами парламентських виборів 1994 р. громаду Луганська у Верховній Раді України представляло 5 депутатів – 2 комуністи і 3 безпартійні [13, с.21]. Від Компартії до парламенту пройшли начальник відділу кадрів одного з найпотужніших заводів Луганська «Луганськтепловоз» (нині – ПАТ «Луганськтепловоз») П. Степанов, якого підтримало 61,96% виборців, а також доцент Луганського педагогічного інституту В. Ілюшин (60,25% голосів виборців). Серед безпартійних були два колишні народні депутати Верховної Ради України I скликання – А. Ягоферов, який до початку політичної кар'єри у незалежній Україні був директором Луганського машинобудівного заводу ім. Пархоменка (здобув

50,11% голосів виборців), В. Борзих, экс-голова радгоспу «40 років Жовтня» (його кандидатуру підтримало 52,8% голосів виборців), а також приватний підприємець В. Коломойцев (53,82% голосів виборців). Отже, конструюючи свою ідеологічну ідентичність, виборці міської громади мали можливість порівняти комуністичну і некомуністичну риторичку. Рівень підтримки кандидатів від КПУ засвідчив вірність більшості населення міста цінностям комунізму. Разом з тим перемога кандидатів з «альтернативними» комуністичним поглядами визначила кордони традиційної для громади ідеологічної ідентичності, створивши інші маркери для ідентифікації з політикою працівників виробництва, селян і підприємців.

На парламентських виборах 1998 р. ідеологічні пріоритети луганчан не змінилися. У мажоритарних округах міста втретє здобув перемогу В. Борзих (хоча підтримка цього кандидата у народні депутати впала до 19,54% голосів виборців), вдруге повторив свій політичний успіх В. Коломойцев, підвищивши свій рейтинг до 55,72%. Із результатом 14,67% голосів виборців народним депутатом став працівник ДХК «Луганськтепловоз» комуніст Ф. Марамзін [14]. Два перші кандидати мали статус безпартійних. Розподіл голосів між кандидатами свідчив про зміни в економічній і соціальній структурах міста, що відбулися за перші вісім років незалежності країни, й про успішність стратегії зміни ідеологічної ідентифікації учасників політики. Зазначимо, що серед кандидатів, що балотувалися у 1998 р. у виборчих округах Луганська, були представники 11 політичних партій (КПУ, СДПУ, ПСПУ, СДПУ(о), НДП, Аграрної партії України, партії «Реформи і порядок», ВО «Громада», НРУ, Слов'янської партії, Партії Зелених України) і 5 виборчих блоків («Трудова Україна», СПУ і СелПУ «За правду, за народ, за Україну!», «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ», «Національний Фронт», «Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)») [15]. Однак, якщо у мажоритарних округах Луганська монополія комуністів була підірвана, то у конкурентній боротьбі

між партіями лідерство утримувала КПУ. Підтримка цієї партії на виборчих дільницях міста становила від 34,77 до 38,22 %. Відрив між переможцем і другим за рейтингом місцем для партій становив 30%. З електоральною підтримкою на рівні від 3,2 до 7,38% до першої п'ятірки увійшли Партія Зелених України (друге місце), виборчий блок СПУ і СелПУ «За правду, за народ, за Україну!» (третє), ПСПУ (четверте), виборчий блок «Трудова Україна» (п'яте) [16].

У парламентській виборчій кампанії 2002 р. ідеологічні маркери кандидатів від громади змінилися. Кандидат у народні депутати В. Надрага, начальник Луганського обласного управління Пенсійного Фонду України, змагався і переміг на окрузі під прапорами виборчого блоку партій «За Єдину Україну!», здобувши 24% голосів виборців. Генеральний директор ДХК «Луганськтепловоз» М. Мельников висувався СДПУ(о) й переміг на окрузі з результатом 17,38%. Директор ВАТ «Завод гірничорятувальної техніки «Горизонт»» В. Кирилов мав статус безпартійного, пройшов до парламенту, здобувши 22,1% голосів виборців. Варто зазначити, що за депутатський мандат у мажоритарних округах міста змагалися представники 5 партій (КПУ, СПУ, СелПУ, СДПУ(о), Народна партія вкладників та соціального захисту, «Яблуко») і 4 виборчих блоків («Руський блок», «Блок Наталії Вітренко», «Блок Віктора Юценка «Наша Україна», «За Єдину Україну!»). Ця кількість суб'єктів є значно меншою, порівняно із попередньою парламентською кампанією [17]. Але успіх у розвитку політичної кар'єри представникам місцевої еліти принесли ідеологічні маркери, які відображали належність кандидата до групи людей, що на той час володіла монопольним правом на прийняття політичних рішень, і ті, що відображали професійну ідентичність кандидата, перетворюючи «керівника» підприємства на «політика», а його «трудовий колектив» на «електоральну базу».

У багатомандатному окрузі луганчани знову підтримали КПУ, на виборчих дільницях міста за неї прого-

лосувало від 35,06% до 38,09%. До першої п'ятірки увійшли виборчий блок «За Єдину Україну!», СДПУ(о), партія «Яблуко», СПУ. Однак підтримка цих політичних сил була на рівні від 3,24 до 10,5 % [18].

Підсумки парламентської виборчої кампанії 2006 р. засвідчили зміну партії-лідера Луганська – нею стала ПАРТІЯ РЕГІОНІВ (у виборчих округах міста партія здобула від 70,04 до 70,9% голосів виборців). На другому місці йшов Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція», за ним – «Блок Юлії Тимошенко», далі – КПУ, Блок «НАША УКРАЇНА». Електоральна підтримка цих політичних сил у виборчих округах міста була у межах 1,94–8,15% [19]. На позачергових виборах 2007 р. ідеологічні преференції луганчан розподілилися таким чином: ПАРТІЯ РЕГІОНІВ (максимальна підтримка політичної сили в округах доходила до 68,99% голосів виборців), КПУ (до 8,9% голосів), «Блок Юлії Тимошенко» (до 7,57%), ПСПУ (до 4,86%), «Народний блок Литвина» (до 3,04%) [20].

На парламентських виборах 2012 р. у багатомандатному окрузі ПАРТІЯ РЕГІОНІВ підтвердила своє лідерство у місті (максимально високий результат становив 55,81% голосів виборців). Значно підвищився рейтинг КПУ – до 22,82%. «УДАР Віталія Кличка» здобув 6,88%, ВО «Батьківщина» – 6,16%, Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» – 2,2%, ВО «Свобода» – 1,96%. Серед кандидатів-мажоритарників, які змагалися за депутатський мандат, перемогу здобув безпартійний, голова Ювілейної селищної ради, В. Струк (39,98%) і член ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, генеральний директор приватного підприємства, С. Горохов (59,7%) [21].

Політичний вибір, який здійснювали луганчани під час президентських кампаній, демонструючи свою лояльність до кандидата, був співзвучний вище окресленим ідеологічним пріоритетам. У 1994 р. лідером у східній області став Л. Кучма, здобувши підтримку 52,14% голосів виборців, а головним конкурентом – О. Мороз (25,43%), Л. Кравчук, якого у 1991 р. підтримали

виборці як міста, так і області, здобув лише 9,7% [13, с. 138]. У 1999 р. з'явилося значно більше альтернатив для вибору. У п'ятірку популярних у місті кандидатів увійшли П. Симоненко, Л. Кучма, О. Мороз, Н. Вітренко, Є. Марчук, але луганчани залишилися вірними комуністичній ідеології й у другому турі проголосували за П. Симоненка [22].

Результатом президентської кампанії 2004 р. стала поява безперечного лідера – В. Януковича, якому виборці Луганська надали найбільший кредит довіри серед інших кандидатів. На окремих виборчих округах його підтримка досягала 88–89% голосів. У 2004 р. конкуренцію В. Януковича склали не тільки представник лівої ідеології – традиційні для міста лідери П. Симоненко, О. Мороз, Н. Вітренко. У першому турі друге після В. Януковича місце посів В. Ющенко. Понад те, у другому турі він зміг на 2% підвищити свій рейтинг (у виборчих округах міста підтримка виборців змінилася від 6 до 8%, від 7 до 9% голосів), але програв В. Януковичу третій тур з різницею 80% [23].

Головними здобувачами довіри громади Луганська у президентській кампанії 2010 р. стали В. Янукович, С. Тігіпко, Ю. Тимошенко, П. Симоненко, А. Яценюк. Характерною особливістю цих виборів було значне скорочення у першому турі розбіжності між першим і другим місцем рейтингу електоральної підтримки кандидатів. Так, головним конкурентом В. Януковича у першому турі став С. Тігіпко. Підтримка В. Януковича в місті знаходилася на рівні 63–65%, С. Тігіпка – на рівні 15–16%. Однак у другому турі альтернативи вибору змінилися: луганчани порівнювали В. Януковича і Ю. Тимошенко. У цій вигідній для В. Януковича ситуації порівняння, результат був очевидним: громада надала підтримку В. Януковичу в 86–87% голосів [24].

Отже, міська громада ідеологічно може бути відносно гомогенною, її виборці здатні надавати майже одностайну підтримку якійсь одній з-поміж багатьох інших політичних сил (про що свідчить розподіл голосів між партією-

переможцем і рештою партій-учасниць виборчого процесу). Разом з тим, коли з'являється можливість вибору між конкретними особистостями, то значення для луганчанина в ідентифікації з політичним суб'єктом має ситуація, в якій стає можливим порівнювати не стільки ідеологічні відмінності партійної належності кандидатів, скільки протиставляти належність кандидатів до партій і до іншої групи (професійної, соціально-класової, «провладної» – адміністративно-управлінської тощо).

Аналіз кадрової президентської політики і біографій представників місцевої політичної еліти (голів обласної державної адміністрації, обласної ради, місцевої ради) дозволяють стверджувати, що у період 1990–2012 рр. набуття суб'єктом статусу політика у місті визначалося його належністю до декількох груп. У 1990-х рр. це були комуністична номенклатура (секретарі обкому, міському, народні депутати I скликання Верховної Ради України) і управлінці промислових і приватних підприємств. У 2000-х рр. це була «нова» державна бюрократія і політичні партії.

Після прийняття у 1992 р. Закону України «Про Представника Президента України» президентську лінію політики на рівні області до 1995 р. вів Е. Хананов [25] (народний депутат Верховної Ради України I скликання, який склав свої повноваження у зв'язку із призначенням на цю посаду). З утворенням обласних державних адміністрацій (Указ Президента України від 10 жовтня 1995 р.), замість Представника Президента ключовим політичним актором місцевої політики став голова обласної державної адміністрації (далі за текстом – ОДА). У 1995 р. на цю посаду був призначений заступник голови Луганського обласного відділення Фонду захисту інвалідів П. Купін [26]. На цій посаді Л. Купін утримався недовго, і у 1996 р. головою Луганської ОДА став Г. Фоменко [27]. До початку своєї політичної кар'єри Г. Фоменко був директором Стаханівського машинобудівного заводу, потім був обраний народним депутатом Верховної Ради України I скликання, з 1994 р. працював на посаді

заступника і першого заступника голови Луганської ОДА. Керівництво областю Г. Фоменко здійснював до 1998 р. Після нього крісло очільника області перейшло до О. Єфремова [28], який за часів Г. Фоменка працював його заступником (а до залучення у політику був головою правління «Українського комунального банку» в Луганську у 1996–1997 рр.). Серед усіх осіб, які перебували на посаді голови Луганської ОДА з 1990 до 2012 рр., О. Єфремов найдовше – упродовж 7 років – утримував керівництво в області. Але після президентських виборів 2004 р. політична ситуація в області змінилася. Президентом В. Ющенком на цю посаду у 2005 р. було призначено ідеологічно лояльного до президентського курсу колишнього мера міста (1994–1998 рр.), приватного підприємця О. Данілова [29]. О. Єфремов за результатами виборів до Верховної Ради 2006 р. під 19 номером списку ПАРТІЇ РЕГІОНІВ пройшов до парламенту [30]. Вже через декілька місяців після призначення його замінив Г. Москаль [31], який пропрацював у Луганській області до 2006 р., а з 2006 р. до 2010 рр. головою Луганської ОДА став О. Антіпов [32], економіст за фахом, який до свого призначення очолював Луганську обласну податкову адміністрацію; з 2010 р. депутат обласної ради від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ В. Пристюк [33].

У першій половині 1990-х років Луганську обласну раду по черзі очолювали народний депутат СРСР А. Касьянов, а з 1994 р. – вище згадуваний П. Купін (суміщав цю посаду із посадою голови ОДА). У 1996 р. П. Купіна замінив його заступник Л. Дайнеко. У 1998 р., після проведення місцевих виборів, головою Луганської обласної Ради був обраний В. Тихонов, який до свого обрання працював заступником голови Луганської ОДА. Починаючи з 1990 р., період управління обласною радою В. Тихоновим став найдовшим у політичній історії області. Лише після місцевих виборів 2006 р. було обрано нового голову обласної ради. В. Тихонов увійшов до першої десятки списку кандидатів у народні депутати від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ і став політиком національного рівня.

З 2006 до 2010 р. і з 2010 р. до тепер очільником ради області є В. Голенко (був чотири рази обраний депутатом обласної ради, член ПАРТІЇ РЕГІОНІВ).

Керівництво міською радою після місцевих виборів у 1994 р. здійснював вищезгадуваний О. Данілов, у 1998 р., – А. Ягоферов (як вказувалося вище, був народним депутатом Верховної Ради II скликання). З 2002 до 2006 р. міським мером був обраний Є. Бурлаченко, який до початку своєї політичної кар'єри працював у СБУ. У 2006 р. мерську виборчу кампанію виграв голова Кам'янобрідської районної ради Луганська, член ПАРТІЇ РЕГІОНІВ С. Кравченко, який у 2010 р. знову став головою міської ради [34].

Таким чином, у структурі політичної ідентичності місцевої еліти Луганська умовно можна виокремити кордони, що розділяли її на декілька груп. Зокрема ті, які зберігали свою радянську комуністичну ідентичність (що у 90-х роках допомагало підвищувати свій політичний статус, а у 2000-х роках ставало фактором його зниження); які змінили радянську комуністичну ідентичність на державницько-бюрократичну (обіймаючи посади заступників управлінської верхівки міста, голів профільних державних відомств, проклали шлях у політику через державну службу), яка була доповнена партійною (супроводжувалася набуття членства у НДП, ПАРТІЇ РЕГІОНІВ); які сформуvalи свою партійну ідентичність для вираження/захисту економічних інтересів (внаслідок розвитку бізнес-середовища у місті) і реалізації амбіцій до політичного лідерства.

1. Латино-русский словарь философских терминов [Электронный ресурс] / С. Неретина. – Режим доступа: <http://antology.rchgi.spb.ru/slovar/diction.html>

2. Новейший философский словарь. 3-изд., исп. [Электронный ресурс] - Мн.: Книжный дом. 2003. – 1280 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/276.php

3. Декомб В. Клопоти з ідентичністю [Електронний ресурс]: матеріали Франко-української конференції «Відповідальність інтелектуалів: політичний словник (політична філософія Венсана

Декомба)», Київ, 11–12 січня 2013 р. – Режим доступу: <http://www.rethinkingdemocracy.org.ua/responsibility.html>

4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

5. Юлия Кристева: изоляция, идентичность, опасность, культура...[Электронный ресурс] // Вестник Европы. – 2005. – № 15. – Режим доступа: <http://www.magazines.russ.ru/vestnik/2005/15/kri26.html>

6. Wildavsky A. Choosing Preferences by Constructing Institutions: a Cultural Theory of Preference Formation / A. Wildavsky // American Political Science Review – 1988. – Vol. 81. – No. 1. – P. 3–21.

7. Isin E., Wood P. Citizenship and Identity. – London: Sage Publications Ltd., 1999.

8. Lochart Ch. Cultural Contributions to Explaining Institutional Form, Political Change, and Rational Decisions / Ch.Lochart // Comparative Political Studies. – 1999. – No. 32. – P. 862–893.

9. Lijphart A. Democracy In Plural Societies. – N.Y.: Vail-Ballou Press, 1980. – 248 p.

10. Gutmann A. Identity in Democracy. – New Jersey: Princeton University Press, 2003. – 246 p.

11. Центральна виборча комісія України. Вибори до Верховної Ради України 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>,

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>,

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001>,

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>,

http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp095_2?PT001F01=900&pt049f01=4

12. Центральна виборча комісія України. Вибори Президента України 2004, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011>,

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>

13. Вибори в Україні 1994 року (друге доповнене видання). Україномовне видання. Публікується Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) в Україні. 1995 – 232 с.

14. ЦВК. Вибори народних депутатів України 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>

15. ЦВК. Вибори народних депутатів України 1998. Кількість кандидатів в одномандатних виборчих округах. Округи 103, 104, 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>

16. ЦВК. Вибори народних депутатів України 1998. Підсумки голосування в округах регіону (багатомандатний виборчий округ). Округи 103, 104, 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>

17. ЦВК. Вибори народних депутатів України 2002. Луганська область. Округи 104,105,107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

18. ЦВК. Вибори народних депутатів України 2002. Луганська область. Округи 104,105,107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

19. ЦВК. Вибори народних депутатів України 2006. Луганська область. Округи 102, 103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001>

20. ЦВК. Вибори народних депутатів України 2007. Луганська область. Округи 102, 103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

21. ЦВК. Вибори народних депутатів України 2012. Луганська область. Округи 104, 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp005?PT001F01=900>, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp039?PT001F01=900>

22. ЦВК. Вибори Президента України 1999. Луганська область. Округи 103, 104, 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp1999/WEBPROC0>

23. ЦВК. Вибори Президента України 2004. Луганська область. Округи 105, 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011>

24. ЦВК. Вибори Президента України 2010. Луганська область. Округи 105,106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WR0011>

25. Указ Президента України «Про призначення Представника Президента України у Луганській області» від 23 березня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/177/92>

26. Указ Президента України «Про призначення П. Купіна головою Луганської обласної державної адміністрації» від 19 липня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/621/95>

27. Указ Президента України «Про призначення Г. Фоменка головою Луганської обласної державної адміністрації» від 8 серпня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/667/96>

28. Указ Президента України «Про призначення О. Єфремова головою Луганської обласної державної адміністрації» від 7 квітня

1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/261/98>

29. Указ Президента України «Про призначення О. Данілова головою Луганської обласної державної адміністрації» від 4 лютого 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/178/2005>

30. Народні депутати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list?skl=6

31. Указ Президента України «Про призначення Г. Москаля головою Луганської обласної державної адміністрації» від 18 листопада 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618/2005>

32. Указ Президента України «Про призначення О. Антіпова головою Луганської обласної державної адміністрації» від 15 вересня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/756/2006>

33. Указ Президента України «Про призначення В. Пристюка головою Луганської обласної державної адміністрації» від 10 листопада 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1019/2010>

34. Міська рада Луганська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gorod.lugansk.ua/index.php?do=static&page=gorsovet>